

CZÍMER JÓZSEF

Páger Antal hazatérése*

Ez a részlet Páger Antal 1956-os hazatérésének és színházi újrakezdésének visszontagságairól szól. És persze az akkori lázas idők bonyolult társadalmi és politikai helyzetéről. Magam a már fortyogó 1956-os nyáron a drámatrók és színházi emberek unszolására elfogadtam a minisztérium kérését, hogy több ízben nyomtatásban is megjelentetett javaslataimat az egész színházi szerkezet és irányítása megreformálására segítsék nekik megfogalmazni és megvalósítani. Menjek be e célból a minisztériumba. Próbaképpen végül elvállaltam, de azzal a kikötéssel, hogy egyelőre nem a minisztérium alkalmazottjaként, fizetésemet is attól az Iffjúsági Színházról kapom, amelyből már korábban bejelentettem kilépésemet. Egy hónap múlva aztán könnyű volt belátnom, hogy a minisztérium jelenlegi állapotában az én reformjaim kivihetetlenek. A minisztériumban ugyanis már két minisztérium létezik: az egyik, amelyik a reformokat kezdeményezi, a másik, amelyik a végrehajtásukat megakadályozza. Ugyanaz a kettősség, ami a pártközpontban és az egyéb közhivatalokban. Gyorsan kiléptem, nem kockáztatva a korpa közé keveredést. Magyar Bálint tudomást szerezve róla, nekem felajánlotta színházában a fődramaturgi helyet, cserébe a minisztériumnak átadta eddigi fődramaturgiáját, Kolozsvári Andrást. Rögtön utána azonban Boldizsár Iván is felajánlotta induló új lapjában, a Hétfői Hírlapban a kulturális rovat vezetését. Én az utóbbit választottam, de egyikük sem akart kiengedni, megegyeztek, hogy mindkettőt tartsam meg, mindkettőt főállásban. Magyar Bálint azzal indokolta, hogy maradjak a színháznál is, mert nála nem lesz sok dolgom, a műsortervet és a legfontosabb feladatokat ugyanis magának tartja fenn.

A jövő évad tervével nem kellett foglalkoznom, ezt Bálint fenntartotta magának. Nem törtem a fejem, hogy egyelőre mivel tudom magam hasznossá tenni – mikor aztán a véletlen egyszerre a segítségemre jött. Véletlen. Ez is egyike azoknak a kérdéseknek, amelyek egész életemben mindig foglalkoztattak. Persze nem úgy, mint a Szent Lajos király hídját és a Kabala szerzőjét, a miszticizmus iránt soha nem volt érzékem (élményem?). Nem akarok itt a kérdés filozófiájába belebonyolódni, csak hadd szövegzem le, hogy a történelmi véletlenben nem hiszek, az egyéni életben azonban a véletlennek százféle lehetősége adódhat. De önteltebb pillanataimban, amilyen ez a mostani is, meg vagyok győződve róla, hogy a véletlenek egy részét maga teremti magának az ember, vagy pedig észrevesz egy „véletlen” mozzanatot, és azt a maga feladata, problémája megoldására megragadja. Minek köntörfalazni, Páger hazajöveteléről akarok beszélni.

1956 augusztusában Páger Antal megérkezett Pestre. A Távirati Iroda nemsokára közölte, a lapok nem nagyon mertek, vagy nem akartak írni róla. Én a Hétfői Hírlap kulturális rovatában lekötöltem az egymondatos hírt, hogy Páger Antal, az ismert színművész Budapestre érkezett. Óriási feltűnést keltett. Kiderült, hogy abban a politikai atmoszférában egy egysoros hír is legalább olyan szenzáció lehet, mint egy merész

* Részletek a szerző *Átszállás – ugyanarra a vonatra* című készülő könyvéből.

politikai cikk. A lapnak amúgy is fantasztikus méretű volt a népszerűsége, vasárnap délután az Osváth utcában tömegek álltak lesben, kitépték a lapkihordók kezéből a friss lapot, az ilyen hírekről persze a lap még izgalmasabb lett. Nyilvánvaló volt, hogy Páger hivatalos engedély vagy éppen hívás nélkül nem jöhetett volna haza. Később rendeztek is neki egy sajtókonferenciát az Újságírószövetségben. Ott néhány szót szolt argentinai életéről, aztán várt a kérdésekre. Egyetlenegy kényes kérdést fel nem tettek neki. A sajtófogadás után egy négyszemközti magánbeszélgetést kértem tőle. Ráállt. Mintegy másfél órát beszélgettünk. Bevezetőben elmondtam, hogy mikor feljött Pestre, és a Belvárosi Színházba került, mi benne láttuk a feudális, de a polgári értelemben is konzervatív magyar színházban az új, az igaz, ha úgy tetszik, a népi hang megszólalását. Művészileg nem is csalódtunk. Akár Kodolányi Földindulásában, akár Shaw Szent Johannájában felejthetetlen volt. Aztán politikailag elkanyarodott. Rögtön hozzátettem: tudom, hogy több igaztalan, hamis vád is érte. Egy külföldi lap cikke nyomán világszerte elterjedt például annak a híre, hogy mikor a zsidó származású Rózsahegy Kálmán felkereste, biztosítson neki a Színeszkamarában kivételezettséget, pofonvágtat Rózsahegyit. Később egyszer megkérdeztem Kálmán bácsit, mi igaz ebből, elképedve hallgatta: soha nem járt Págernál, különben is a Színeszkamara elnöke nem ő volt, hanem Kiss Ferenc. Beszéltem emberekkel, akik a híradóban saját szemükkel látták, saját fülükkel hallották, hogy mikor a „nemzetvezető” meglátogatta őt az öltözőjében, hitet tett a pártvezető és eszméi mellett. Mikor a filmhivatalban dolgoztam, elővettem ezt a híradót is. Feltettem a vágóasztalra, és kockáról kockára végigvizsgáltam. Kiderült, hogy először is a „hitvallást” nem Páger hangján adták, hanem a bemondó közölte, mintegy interpretálta Páger szavait. De a vágóasztalon a kép is igazolta a hitvallás képtelenségét. A kép ugyanis Szálasi gratulációját, kézfogását mutatta, majd hogy Szálasi szóözöne közben Páger kétszer nyitotta ki a száját egy-egy szó erejéig, amelyen azt lehetett leolvasni, hogy köszönöm, legfeljebb valami olyat, hogy igenis. Itt Páger közbeszólt, hogy csakugyan, Szálasi felkereste őt az Egy nap a világ egyik felvonás-szünetében, de ő semmiféle beszélgetést nem folytatott vele, tükön állt, készülni kellett a felvonáskezdesre, Szálasi meg csak beszélt és beszélt. Ezt a trükköt egyébként a nyilas sajtó is el-elkövette vele, mert persze ő soha nem kérte számon. Még néhány ilyen hamis mozzanatot említettem, aztán előhozakodtam a másik listával. Először is, hogy eljátszotta a nyíltan uszító, fasiszta, antiszemita Őrsékváltás főszerepét, amelyet annak idején először Tímár Józsefnek ajánlottak fel, de ő nem vállalta. Nekem Tímár az Egri csillagok egyik próbája után elmondta, hogy leköpdöste a forgatókönyvet, és ugyanezt tette Ajtay is, akinek őtáná prezentálták. Páger megérkezésekor megkérdeztem Ajtayt. Ajtay gögösen felelt: nem igaz, hogy ő leköpdöste, ő darabokra tépte, és megbízóik előtt összetaposta, és csak azt sajnálja, hogy nem verte szét a fejükön. De Páger elvállalta. Páger azzal védekezett, hogy neki szerződése volt a producerrel. Igen, de Tímárnak is, Ajtaynak is szerződése volt. Aztán a Harmincadik. Amely akár kommunista film is lehetett volna, ha nem lett volna olyan kihívóan Jud Süss-szerűen antiszemita. A film ugyanis arról szól, hogy egy mecseki bányászfaluba tanítót hívnak, iskolát akarnak létesíteni, hogy a kisgyerekeknek a néha szörnyű, zimankós időben, esőben, viharban, fagyban ne kelljen ázva, fázva (egy ilyen képpel kezdődik a film) sok kilométert gyalogni a legközelebbi olyan helységbe, ahol van iskola. Igen ám, de az akkori törvények szerint a bányavállalat csak akkor köteles iskolát fenntartani vagy létesíteni, ha legalább harminc iskolaköteles gyerek van. Itt azonban nincs, csak huszonhét. Nagy nehezen a szomszéd faluból kerül még kettő, de nincs harmincadik. Seбай, a bánya területén el-

fekvő, eldobált mindenféle anyagokból kalákában összeeskábálnak egy hajlékot iskola-teremnek. Mindenki boldog, a gyerekek, a szülők és az egésznek szervező lelke, a tanító (Páger). Csakhogy a bánya igazgatója harmincadik gyerek híján nem tűri a bánya területén a bánya tulajdonában levő anyagokból a „törvénytelen” iskolát, szétdobáltatja, és megszünteti az iskolásdit. A falu küldöttsége felmegy az igazgató feletteseihez, kiderül, hogy ők az egészről mit sem tudtak, az aljasság a zsidó igazgató manővere. Hazamennek, és Páger, az akkori dramaturgiai sablon szerint (lásd Őrségváltás) felpofozza a zsidó igazgatót, és most már törvényes engedéllyel felépíthetik az iskolát. Keveseknek tűnhetett fel, hogy akkor a mecseki bányák német tulajdonban voltak, és aligha volt lehetséges, hogy a negyvenes években a németek egy zsidót neveztek volna ki igazgatónak a vállalatukba. Páger azzal védekezett, hogy ez az uszító befejezés eredetileg nem volt benne a forgatókönyvben, a cenzúra követelésére került bele. Igen ám, de Páger mint rendező, a filmen belül is talált eszközöket a zsidóellenes érzelmek felkorbácsolására. (Például az iskola szétdobálásakor, mikor le kellett venni a feszületet a már beporosodott falról, a falon a napfényben tovább ragyogott a kereszt portól és pizsoktól érintetlen helye.) De aztán sorra vettem a többit. A hírhedt plakáton a kislánya véres kezében egy babával (a felirat: „Én is hadicélpont vagyok?”) annak a náci propagandának igazolására, hogy az amerikaiak robbanó bombákat dobhatnak le a mit sem sejtő kislányoknak. És így tovább. Pesten „köztudott” volt, hogy Páger szép szöke színész-énekes, Komár Júlia, nyilasok társaságába jár, és állítólag a későbbi nyilas belügyminiszter, a háborús bűnösként kivégzett Endre László szeretője. Pletykákkal azonban nem akartam foglalkozni, különben sem tudtam, mit szőtt a családja az ő „próba-hazatéréséhez”. Páger afféle „Ténis öngözzel”, magára erőltetett, felduzzasztott öntudattal válaszolt, kétségtelenül annak tudatában, hogy – mint azt a sajtókonferencián is elmondta – ő a kormány meghívására jött haza, mintegy körüljárni, mi itt a helyzet. Egyébként is argentin útlevéllel érkezett, és az argentin követség védelme alatt áll. Lassan azonban megenyhült. A Páger-féle kivagyiság nem oszlott el, de irántam bizalma ébredt. Szemben Ajtayval, aki korántsem volt olyan okos ember, mint akiket olyan nagyszerűen jelenített meg színpadon, Páger a szó hétköznapi értelmében is okos ember volt. Átlátta, hogy én nem provokálni akarom, hanem segíteni az itthoni beilleszkedését, amihez azonban csak bizonyos önmagához való őszinteségen át vezet út. Ez persze számára egy ideig nem volt könnyű. A sajtókonferencián még ötvenkét évesnek mondta magát, én tudtam, hogy ötvenhét. Fiatal színészeknek, színésznőknek, akik csupán legendás színészi presztízst ismertek, még később is el-elejtette, hogy fiatalabb Ajtaynál, holott idősebb volt. Ősz hajjal érkezett, de hamar befestette a haját. Maszkot sem engedett csináltatni. „A közönség Páger Antalt akarja látni. Engem.” De, mint említettem, gyors észjárása volt, ennek nagy hasznát látta művészi munkájában is, például a próbák rögtönzéseiben, ez azonban nem zárta ki, hogy ne a nagy művész lelkiismeretével, pontosságával, alaposágával készüljön fel a szerepeire. És természetesen azt is hamar észrevette, hogy én átlátok hiúsága nem túl ravasz csúsztatásain, de azt is, hogy én nem az ilyen-olyan gyöngéivel akarom szembesíteni. Lassan aztán elkezdett magától beszélni. Arról is, hogy idejövetele előzményeként hogyan kezdett szétbomlani a dél-amerikai színészemigráció, hogyan kezdtek nélkülözni, ő maga is egy időben festőként kereste a kenyerét (főleg, mondta, a Tisza-partot festette). Aztán hogy hogyan jutott a hazalátogatás gondolatához. Az utóbbi időben a kinti magyar követség egyre gyakrabban meghívta, új magyar folyóiratokat adott neki, azok növelték a bizalmát az itteni helyzet iránt. Főleg Sarkadi írásait szerette. „Fogok én még ezekből filmet csinálni”

tette hozzá nagy magabiztosságot mutatva. Nem tudtam, mit ígérhettek neki, hazahívásának célja nyilvánvalóan a dél-amerikai emigráció robbantása volt. Páger mindenestre meg volt győződve róla, hogy ha egyszer itthon letelepszik, mindjárt filmrendezést kap, forgatókönyveket választhat, írhat és játszhat. Mint egyetlen ígéretet, illetve mint hazajövetele saját feltételét, azt említette, hogy visszakapja Tamás utcai villáját, amelyben azonban még Balázs Béla özvegye lakik, ezért szállt meg ő egyelőre a Gellértben. Ezért felidézte hazaérkezése – számára – félelmetes pillanatait. Megérkezése előtt az éjszakát Bécsben töltötte. Az izgalomtól egész éjjel nem aludt, még nem tudta, itthon mi várt rá. Bécsben mindenki megpróbálta lebeszélni. Ezeknél, magyarázták neki, nincs törvény, nincs adott szó, ezek a határon – argentin útlevél ide, argentin útlevél oda – leszednek a vonatról, egyenest a börtönbe, de jöhet még rosszabb is. Az egész csak csapda. Ő azonban, bár megmondja őszintén, félt, „de világleletemben bátor kölyök voltam”, felszállt a Budapestre induló vonatra. El volt készülve rá, hogy a határon leszállítják a vonatról. A határon az útlevélkezelésnél a tiszt hosszan vizsgálta az argentin útlevelét, mélyen az arcába nézett, aztán az útlevéllel együtt eltűnt. Na most...! Nagyon hosszúnak tűnt az idő, míg a tiszt visszajött. Benyomta a pecsétet az útlevélbe, átnyújtotta, és elment. Elindult a vonat, de még mindig nem nyugodott meg. Mikor a Keleti pályaudvaron kiszállt, senki sem kérdezte, kicsoda, beült egy taxiba, elvitette magát a Gellért Szállóba, ott minden további nélkül megkapta a megrendelt szobáját, letették a szobában a poggyászát, és magára hagyták. Csak akkor kezdett megnyugodni. Hazatérésének legsúlyosabb pillanata azonban – tudta, ha akkor nem beszélt is róla – még hátra volt.

Mikor elköszöntünk egymástól, kint már türelmetlenül várt Máriaassy Judit. Arra kért, írjam meg az Irodalmi Újság számára Págerrel való beszélgetésünket. Ezt nem vállaltam. Egyrészt a riport, az interjú nem az én műfajom. De főleg azért nem, mert ezt Páger és én is magánbeszélgetésnek fogtuk fel, úgy is kezeltük, ha Páger most ezt lapban olvassa, teljes joggal hiszi, hogy rászédtek, beugratták. Azt azonban szívesen vállalom, erre fel vagyok készülve, hogy egy hosszabb cikkben felrajzolom Páger egész művészi pályáját az elmenetelig, felmérve színészi egyéniségét, és megpróbálva megkeresni a helyét a magyar színházművészetben. Máriaassy Judit ennek is örült. Meg kell mondani, hogy részéről maga a felkérés is bizonyos bátorságra vallott. Minél súlyosabb egy seb, annál veszélyesebb avatatlansul hozzányúlni. Nem is mert hozzányúlni senki, ezt mutatta a sajtókonferencia is. De mutatta az is, hogy azért Jucó hozzátette: persze meg kell kérdeznie a szerkesztőséget, de arra kér, addig is ne ígérjem el a cikket más lapnak. Másnap Magyar Bálint azzal fogadott a színházban, hogy Máriaassy Judit keresett telefonon, és azt üzeni, írhatom a Páger-cikket. Tőle tudja, mondta Magyar Bálint, hogy én egy hosszú, négy szemközti beszélgetést folytattam Págerrel. Nem hoznám-e össze vele, szeretné szerződtetni. Persze tudja, hogy a jelenlegi körülmények között ehhez minisztériumi engedély kell, de azt is tudja, hogy nekem megmaradtak a minisztériumiakkal, Both Bélával, Ibossal a jó személyi kapcsolataim, nem beszélnék-e velük az ügy érdekében. Ez valóban így volt, néha felhívtak, hogy segítsék átadni az ügyeket utód-elődömnek, Kolozsvárinak, egy-egy személyi kérdésben megkérdezték a véleményemet. Máriaassy Judit is felhívott, hogy legyek óvatos, terjedelemben se méretezzük túl a Páger ügyet. (A cikk végül így is majd egy teljes kolumna lett.) Bementem a minisztériumba, ahol Ibos felvilágosított, hogy ilyen ügyekben a minisztériumi vélemény mit sem számít. És elmagyarázta, mi az ilyen ügyek mechanizmusa. Először is a párt Politikai Bizottsága dönt. De a P. B. nem végrehajtó szerv,

arra van a minisztérium, amely megkapja a P. B. „ajánlását”. A minisztérium aztán kijelöl egy személyt vagy egy bizottságot, amely a végrehajtásért felelős. Ő még ma beszél Kállai Gyulával (akkor első miniszterhelyettes), hogy lépjen érintkezésbe a pártközponttal. Másnap felhívott Ibos, hogy minden rendben, írásban megkapjuk tőlük a minisztériumi engedélyt. Referáltam Bálintnak, ő azonban a biztonság kedvéért a pártközpontban felkereste Lakatos Évát, aki persze túl kis pont volt ahhoz, hogy ilyen kérdésekben dönthesse, de természetesen tudott a dologról, és „hozzájárult”. Az akkori atmoszférát kell érzékelni ahhoz, hogy megértsük, maga a szerződés felvetése Magyar Bálint részéről milyen bátor tett volt. Nemcsak azért, mert mint korábban megemlékeztem róla, a háború előtti értelemben baloldali volta ellenére már előbb sem volt népszerű a különféle kommunista vezetőségekben, de az egész közhangulat egyáltalán nem volt Páger mellett, sőt, mint látni fogjuk, maga a színházi, színészi, de a vezető színészi hangulat sem. Mindenesetre a felsőbb engedélyek birtokában Magyar Bálint azonnal összehívta a színház Művészeti Tanácsát.

Ezek a Művészeti Tanácsok! Állítólag demokratikus intézmények, hiszen tagjaikat nagyrészt választották. De hát a történelemhamisítás nem az én asztalom, az a politikusoknak és egyes történészeknek van fenntartva. A demokráciáról szólva gondolom köztudott, hogy – természeténél fogva – onnan nemcsak előre, visszafelé is vezet út. Nem akarom elbőlcsekedni a kérdést, de kissé vulgarizálva a történelmi igazságot, főleges emlékeztetni rá, hogy Weimarból a hitleri nacionálszocializmus, Kerenszkijtől a lenini proletárdiktatúra felé is vezet út. A mi művészeti tanácsainkat is eredetileg mint demokratikus vívmányt tálalták az „igazgatói önkényuralom” kordában tartására. Hogy szülőhelyén, a Szovjetunióban volt-e demokratikus jellege, nem tudom, alig hiszem. Mikor én megismertem, akkor már afféle biztonsági szelep volt, gondoskodás arról, hogy a párt szempontjai érvényesüljenek a színházon belül is. Aminthogy szélesebb körben ez volt a feladata az egyéb művészeti szövetségeknek és hasonló képződményeknek is. Nálunk, úgy értem, itthon, Magyarországon ez az intézmény mindig megbukott, de mindig újra és újra feltámasztották. A színházi osztályra folyton új és új vezetőket neveztek ki, hozzáértésük nem volt, kultúrpolitikusnak is koráretlenek, persze gyorsan elküldték őket gyors okulásra Moszkvába („példaképünk a nagy szovjet elefánt”), hogy hozzák haza, és itthon érvényesítsék az ott szerzett színházi tapasztalatokat. Ezek többsége, traktorosok, katonák, Mávag-káderek, ahogy a színészek mondták, be voltak oltva színház ellen, gőzük sem lévén róla, hogy mit volna érdemes hazahozni, felfedezték a Művészeti Tanácsot, holott az nálunk már előttük vagy háromszor-négyszer elhalt, mint Engels állama. A Tanácsoknak például állást kellett foglalniok a műsortervvel kapcsolatban. A tagok, ha egyáltalán elolvasták a műsorra tűzött darabokat, erre legtöbbször a színházi próbák, előadások, rádió, film, szinkron, egyéb társadalmi fellépések, haknik miatt idejük is alig volt, hiszen a Tanács tagjai a „társadalmi szervek”, párt, szakszervezet, KISZ stb. kivételével a színház leg-rangosabb, ezért legtöbbet igénybe vett tagjai voltak, tehát ha egyáltalán elolvastak egy-egy darabot, egyedül azt nézték, van-e benne számukra jó szerep. Ha volt, pártolták, ha nem, vagy ha nemszeretem-szerep ígérkezett, ellene foglaltak állást. Aztán ha mondjuk, Sulyok Mária úgy ítélte meg, hogy a darabot Bulla Elma kedvéért tűzik műsorra, ellene szavazott, és megfordítva. Magyar Bálint általában türelmesen végighallgatta mindezt, aztán döntött a saját elképzelése szerint. Jogosan. Természetesen ezek a minisztériumi hivatalnokok mit sem hallottak Max Reinhardt nevezetes Regiesitzungjairól, hogy hogyan kell „demokratikusan” vezetni egy színházat. Goda Gábor egy év múlva egy

évadon át igazgatója lett a színházunknak. Ultrabalos politikai szemlélete, elfogultságai, hozzá nem értése egy időben csaknem üzemképtelenné tette a színházat. De nagyon okos és mégiscsak kulturált ember létre lassan rájött, hogy a színházi munkát csak a hozzáértő szakemberekkel együtt lehet és kell vezetni. Ezek után a már nem eléggé favorizált színházbeli elvtársai illetékes helyeken bepanaszolták, hogy egy klikkel vezeti a színházat, ez pedig a szocializmusban megengedhetetlen. Goda szellemesen azt válaszolta, hogy igen, ő – bevallja – egy klikkel vezeti a színházat, a gazdasági igazgatóval, a főrendezővel, a fődramaturggal és a főtervezővel. Most már azt sem tette hozzá, hogy a párttitkárral és a tömegszervezetek vezetőivel. Évad végére fel is mentették. De eltértek a tárgytól. Tehát Páger szerződötése ez elé a Művészeti Tanács elé került. Nem arattunk sikert vele. Ha most azt mondom, hogy vezető művészeink meglehetősen ellenszenvvel fogadták a tervet, túlságosan finom vagyok. Különösen Ajtay és Bulla voltak nagyon, már-már szenvedélyesen élesek. Ajtayt még valahogy érteni véltem, Páger politikai előéletén kívül attól is tarthatott, hogy esetleg Páger jelenléte jelentős szereplehetőségektől fosztja meg. Bullán csodálkoztam. A Belvárosi Színházban Bárdos Artur egyszerre röptette fel szárnyaikat a siker magasságába, Bulla Szent Johannája és Páger Dauphinja egyformán szerzett nekik óriási indítósebességet. De a két röppálya sokáig nemcsak párhuzamosan, de együtt is haladt. Lehet, hogy Bulla Elmát is Páger politikai múltja irritálta? Később, már mikor Páger is régen otthon volt a színházunkban, a közös próbákban mindig szellemesen cukkolták, kritizálták egymást, persze sohasem bántóan. Aztán – ki érti ezt? – közösen vállaltak vidéki haknit. Ajtay és Bulla határozott „Nem!”-je után már nem volt meglepő, hogy a Tanács legtöbbje ugyancsak nem kívánt beleegyezni. A Tanács színésztagjai általában amellet voltak, hogy „inkább Kiss Ferenc”, de voltak, akik azt javasolták, hogy hívjuk haza Jávor Pált és Darvas Lilit. Magyar Bálint szívós diplomáciája végül mégis elérte, hogy beleegyeztek, de ragaszkodtak legalább egy „mélyen sajnálom”-hoz.

Magyar Bálintra azonban még egy, inkább kínos, mint kényes diplomáciai feladat várt. A Színházi Szövetségben létrehozta egy bizottságot vagy tanácsot, hogy az a színházi művészek nevében tiltakozzék Páger szerződötése ellen. Tagjai a fővárosi és vidéki színházak vezetőiből és vezető művészeiből tevődtek össze. Ennek ellenére megidézték Magyar Bálintot, mint az egyetlen, aki hajlandónak bizonyult Páger Antal szerződötésére. Magyar Bálint (érthetetlenül) nem volt tagja a Szövetségnek. Magam ugyan tagja voltam, de persze sem ebbe a bizottságba nem delegáltak, sem erre a tárgyalásra nem hívtak meg. Ami ott történt, azt először Magyar Bálinttól hallottam, majd később a minisztériumbeliek nagyjából megerősítették. Eszerint a bizottság tagjai mind támadták Páger Antal szerződötés szándékát. Szilágyi Bea, a Szövetség titkára előterjesztett egy nyilatkozatot, amely szerint a magyar színművészek tiltakoznak Páger Antal szerepeltetése ellen, és ha valamelyik színház ennek ellenére fel merné léptetni, a magyar színésztársadalom egyöntetűen sztrájkba lép. Bizony, ez a Szilágyi Bea azonos Páger Antal későbbi feleségével. Ha már itt tartok – és azt ígértem magamnak, hogy csak az igazat fogom írni –, hadd szóljak egy szót Szilágyi Beáról. Ő egyike azoknak az önmagukban teljesen jelentéktelen, mégis sokat és szinte folyton szereplő városi, polgári nőknek, akiket akkoriban pártapácák néven emlegettek. Ezek buzgón, általában túlbuzgón imádták az Urat, amely Úr azonban nem valamelyik egyistenhívó vallás imádottja, de hozzátéhetni azt is, hogy ezeknek a pártapácáknak a hitbuzgalmából gyakran csupán a hit hiányzott. Legtöbbször kérlelhetetlen szívós kegyetlenséggel alkalmazkodtak a felsőbbség valódi vagy vélt kívánságaihoz. Nos, mint mondták, Magyar

Bálint nagyon röviden és nagyon nyugodtan válaszolt Szilágyi Bea felhívására. Hogy sajnós a felhívás elkésett, már mind a pártközpont, mind a minisztérium jóváhagyta Páger szerződését. Erre az egész tiltakozásnak egyszerre vége lett. Hogy hogyan vezetett innen Szilágyi Bea útja a Págerrel való házasságig, nem az én témám, regényírónak való. De egyvalami nagyon birizgálja a tollamat, hogy leírom. Ha ez az írás valaha kiadásra kerül, és egy szerkesztő úgy ítéli meg, hogy a következőkben elmondandó történet nem illik ennek az írásnak ízléskereteibe, nem fogok tiltakozni, ha kihúzza. Kiss Ferenc börtönbüntetését kitöltve, mint ismeretes, nem léphetett rögtön színpadra, de végül is visszatérhetett a színeszethez, és több más, vidéki fellépés után Szegeden eljátszotta Az ügynök halála Willy Lomanját. Mindenképpen meg akartam nézni, nem csak azért, mert figyelemmel kísértem Kiss Ferenc szabadulása utáni színpadi útját, megnéztem győri szerepeiben is, de a szegedi előadás rendezője, a szerencsétlen önsorsrontó Komor Pista, nekem az Ifjúsági Színházban kedves kollégám, külön is felhívta a figyelmemet a produkcióra. Én persze akkor már láttam Tímár József Willy Lomanját. Nagyon sajnáltam a beteg nagy színészt, de hiába, az alakítás maga nagyon nem tetszett. Kiss Ferenc ügynöke nagyszerű alakítás volt. Szemben Tímárral, akinek belépése egy halálra szánt ember megjelenése volt, Kiss Ferenc egy életerősnek mutatkozó, látszatra magabiztos Willy Lomant hozott be a színre, akit a dráma aztán éppen belső gyengesége miatt fokról fokra roppant össze a végsőkig. Hazafelé a vonaton együtt jöttem Kiss Ferencel. Az úton először természetesen az előadásról volt szó. Kívánságára elmondtam a benyomásaimat az egészében igen sikeres produkcióról, ő felidézte az előadás létrejöttének bizonyos mozzanatait, dicsérte a fiatal színészeket (Kovács János), és szó volt Komor Pista barátom jól ismert slendriánóságáról is. Aztán én szót kerítettem a személyi kérdésekre. A kényes vagy éppen kínos helyzeteken a magam tapasztalata szerint úgy lehet a legkönnyebben túljutni, ha az ember őszintén, hátsó gondolatok nélkül szembenéz velük. Ezúttal nem volt nehéz dolgom. Nem úgy, mint Págerrel, akit először én szembesítettem a múltjával, neki nyilván már százszor feltették ezeket a kérdéseket, ezért gátlás nélkül válaszolt mindenre. Beszél a börtönveiről, arról, hogy ott volt alkalma szembenézni saját méltatlan ostobaságával, ezen, ezeken, mindezekben végre szerencsére már rég túl van. Mikor a politikai ügyeken mi is túl voltunk, megemlítettem, hogy 1945 júniusában, mikor én a Szabadság munkatársa voltam, a Nemzeti Színház közvetlen szomszédságában, mindjárt a Rökk Szilárd utca elején volt egy borbély. Ismeri? – kérdeztem Kiss Ferencetől. Igen – felelte – a háziborbélyom volt. Nos, elevenítettem fel, akkor az ön háziborbélyja mondta nekem, hogy ön, mikor méltóságos úr lett, bement hozzá borotválkozni, a borbély megkérte: „Volna szíves, művész úr, egy kicsit hátrább csúszni a széken.” Mire ön kirántotta a kendőt az álla alól: „Én magának nem művész úr, hanem méltóságos úr vagyok!” Kiss Ferenc egy pillanatig hallgatott, aztán minden mosoly nélkül azt mondta: „Igen, ez voltam.” Ekkor már magamban elhatároztam, hogy ajánlani fogom Várkonyinak – az Amerikai Elektrára készültünk – Ezra Manon szerepére. A premieren el is játszotta – nagyszerűen –, de néhány előadás után kórházba kellett vinni, már nagyon rossz állapotba került, és Deák Sándor váltotta fel a szerepben. Most, ahogy a vonat közeledett Pest felé, a beszélgetés egyre derűsebb, könnyedebb lett. Össze is tegeződünk. Kiderült, hogy én a Németvölgyi úton lakván, ő egy sarokkal feljebb lakik, Páger pedig, most már a saját régi Tamás utcai villájában egy sarokkal őfölte. Ha már szóba került Páger, megkérdeztem tőle, hogy esik neki, hogy ő börtönben ült, Páger meg nemcsak hazahívták, de még a villáját is visszakapta. Nagyot nevetett. „Idehall-

gass, én leültem a nyolc évet, Tényi elvette Beát, én jártam jobban." Szilágyi Beát azonban Páger feleségéeként sem hagyta cserben régi természete. De nálunk a Víg-színházban gyorsan kitelt a becsülete. Bejárt Págerrel a próbákra, őt mintegy saját tulajdonának tekintette, intézkedett, bármibe beleszólt a maga fontosságának tudatában, míg egyszer ezt Várkonyi a színpadról észrevette. Leállította a próbát, és egyenest oda-ment hozzá. „Mi nem magát, hanem Páger Antalt szerződtettük!” – förmedt rá. És egyszer és mindenkorra megtiltotta, hogy előadáson kívül bármilyen céllal vagy ürüggyel betegyje a lábát a színházunkba. Nem is láttuk többet, csak premieren. Ami pedig Páger beilleszkedését illeti, az, mint várható volt, nem okozott gondot. Először is mindig jókedélyű, kellemes partner volt, amellet erre a szerepre, a bemutatkozásra és beilleszkedésre, mint minden színpadi szerepére is, alaposan felkészült. Arra a bizonyos „mélyen sajnálom”-ra összehívtak egy találkozót a társulattal. De addigra Páger már személyesen mindenkivel megbarátkozott. A múltból beszélve pedig nem az itthoni, hanem az argentinai múltjáról mesélt, kedélyesen, még a kudarcokat és a nélkülözéseket is dicsőséggé varázsolva, anekdotáival nagy derűtséget és sikert aratva a kisszámú második vonalbeli színészek között, a vezető színészek közül egy sem ment el. Így a „mélyen sajnálom”-ról szó sem esett. Mikor aztán már a próbákra került sor, ott a nem mindennapi tehetsége, sármja, ha kellett öniróniája minden problémát elmosott. Hanem visszatéréseinek legsúlyosabb pillanata – és ezt ő is tudta – még hátra volt. Ami pedig az én róla szóló cikkemet illeti, annak – némi túlzással azt lehetne mondani – a szokványos sorsa lett. Megírtam, és bevitettem az Irodalmi Újsághoz. Ott azt mondták, nagyon jó, közlik. De az Irodalmi Újsághoz, mint köztudott, akkor már a pártnak nagyon sok baja volt, többször betiltották, egy szerkesztőbizottságot neveztek ki a lap élére. Ebben Vaád Ferenc, akinek egyébként állítólag tetszett a cikk, azt az álláspontot képviselte, hogy tudomása szerint Páger politikai szempontból kényes ügy, kérdezzék meg a pártközpontot. A pártközpont azt válaszolta, hogy Páger hazajöttével a célt elérték, a szerződést is azért engedélyezték, hogy most már pontot tegyenek az ügyre. A lapok ne foglalkozzanak Págerrel, ha majd a színházban fellép, a szakmai, a színi kritika foglalkozzék az alakításával szakmai szempontból, de ne politikailag, semmilyen Páger-kérdést nem akarnak. (Persze később, mikor a párt „irányító” tekintélye szétfoszlott – ne felejtjük el, 1956 őszén vagyunk – csőstől kezdtek áradni a cikkek, tiltakozások Páger hazahívásával kapcsolatban.) Ha pedig a cikk csakugyan olyan jó, mint mondják, fizessék ki, a szerző minderről nem tehet. Így is lett, gavallérosan kifizettek, a cikk a papírkosárban. Ami pedig Págernek azt a bizonyos súlyos drámai pillanatát illeti, arról, mint koronatanú, kénytelen leszek tanúskodni – de arra még jó időt várni kellett.

A hattyú

...Eközben eldőlt *A hattyú* bemutatásának minden vitatott vagy függőben maradt kérdése. Megtörtént Págerrel a megállapodás, hogy az első évadban két szerepben lép fel: *A hattyú* trónörökösében és a *Földindulásban* a régi szerepében. Páger szerette volna, ha a *Földindulásban* kezdhetné, de Bálint ragaszkodott hozzá, hogy először a *Molnár-darabban*, és ne főszerepben lépjen színpadra. Érthetően. A feljegyzéseimben látok egy akkoriban elmondott Kádár-beszédet, amelyben említi Molnár Ferencet is. Pontosabban: a jegyzetben két Kádár-beszéd szerepel. Az egyik a Hősök terén egy nagygyűlésen hangzott el, amelyben is Kádár kitarott a további letartóztatások mellett, mondván, hogy „ez a tömegek követelése”. Minden hatalmi erőszakosság, bosszúvágy a

tömegekre hivatkozik, függetlenül attól, hogy ez a mondjuk május 1-jei tömeg csakugyan a népet képviseli-e, és nem az-e a nép, amely október 23-án olyan elsőpró egyetértésben spontánul állt ki a rendszer ellen. A másik feljegyzett beszéd egy parlamenti beszámoló, amelyben Kádár a kultúráról is szót ejtett. (Azt írtam melléje a jegyzetemben, hogy „primitíven”.) A beszédben Molnár Ferenc játszását hozta fel példának. Vagyis, hogy a polgári világban Molnár Ferencnek évente csak egy bemutatója volt (a Vígszínházban), most több színház is műsorára tűzte. (Ebből aztán a vak is láthatja, hogy október 23. ellenforradalom volt.) Ezeknek a beszédeknek felidézéséhez – jellemző módon – a jegyzeteimre volt szükség. A kor jellegzetes karikatúráiról nem készítettem feljegyzéseket, mégis jobban megmaradtak az emlékezetemben, mint a szónoklatok és vezércikkek. A Ludas Matyiban A hattyú bemutatója előtt megjelent Sándor Károlynak egy rajza. A rajzon a pesti utcák akkor jól ismert hirdetőoszlopa, valójában egy nagy henger, köröskörül teleaggatva plakátokkal, hirdetésekkel. A rajzon egy ilyen nagy hirdetőoszlop tövében két férfi, fejük felett az oszlopon színházi plakát, nagy betűkkel: Vígszínház, alatta: Bemutató, alatta: A hattyú. A két férfi egyike Páger Antal, a másik, a tömzsibb, monoklis, Molnár Ferenc. A rajz aláírása: „Gondolta volna Ténikém, hogy mi egyszer itt találkozunk?” Mint a jó karikatúra általában, ez is gazdag volt képzettársításokban. Először is, a köztudat szerint egymásnak világnézeti és politikai ellenfelei voltak, vagy lehetek volna. Másodszor, mindketten más és más okból a kommunista rezsim száműzöttjeinek tekinthették magukat. Páger, mint talán említettem, a nagyon jóeszű, gyors észjárású művészek közé tartozott, szemben Ajtayval, aki ha lelépett a színpadról, nem tudta felmérni sem önmaga, sem a körülötte mozgó világ helyzetét. (Akkoriban gyakran emlegette, hogy őt kellene kinevezni miniszterelnöknek, egyedül ő tudja, hogyan kellene rendbehozni ezt az országot.) Páger gyorsan átlátta, miről van szó, és azonnal készségesen beleegyezett, hogy A hattyú trónörökösének szerepével kezd. Így hát elkezdődtek A hattyú próbái. Aki olvasta a húsz évvel később, elég különös formában írt tanulmányomat, nehezen fogja most elhinni nekem, hogy A hattyú próbáinak elkezdésekor nem volt igazán tiszta képem Molnár Ferencről. Már persze elsősorban frói, drámaírói, dramaturgiai szempontból. Azt a bizonyos terjedelmes dolgozatot 1978-ban, Molnár Ferenc születésének századik évfordulójára egy hetilap kérésére kellett volna írnom, bevezetőül egy képes megemlékezés elé. Mielőtt elvállaltam, szükségét éreztem, hogy végre szemébe nézzek az írónak és életművének. Az eredmény azonban egy olyan terjedelmes összefoglaló lett, amely a hetilap céljának és terjedelmének természetesen nem felelt meg, és csak később, kötetben jelent meg. A hattyú próbáinak kezdetén még mindez nem volt tiszta bennem. Természetesen minden darabját ismertem. Végre is Molnár Ferenc a magyar drámairodalom történetének egy jelentős fejezete. Azt sem mondhatom, hogy Molnár színműveinek bizonyos nem lényegtelen elemeiről ne lett volna képem. De aztán nagyon sokat tanultam Molnár dramaturgiai szemléletéből. A közhelyekben gondolkodók – és Molnár Ferencről legtöbbször még ma is közhelyekben gondolkodnak – úgy tudják, hogy Molnár a századforduló olcsó francia bohózatíróinak, Feydeau-éknak tanítványa, legföljebb néha jobban megtanulta a leckét, mint a tanítói. Persze ez nem igaz. Először is Feydeau maga egyáltalán nem olyan olcsó bohózatíró, ahogy azt a mi konzervatív színikritikáink megbélyegezték, utóvégre – horribile visu! – ő volt az első, aki ágyjeleneteket először mert vígjátéki cérra felhasználni. Mindennek következtében színpadjainkon is olcsó mulattatóként kezelték. Itthoni marxistáink szerint is sikervadász, frivol polgár. Hát először is Feydeau nem polgár, hanem arisztokrata. Másodszor, már az édesapja is

jelentős író volt, őt magát pedig egyes francia irodalomtörténészek Molière után a legjelentősebb francia vígjátékírónak mondják. Neve és munkássága a franciáknál még a kis Larousse-ban is szerepel, míg nálunk, a mi világirodalmi kislexikonunkban nem is létezik, miközben Konsztantyin Alekszandrovics Fegyinnről majd egy oldal értekezik. Bizonyára nálunk mindebben szerepet játszott a feudális hagyományunk a „könnyű műfaj” megvetésére, és ezt különösen a világszerte rangot szerzett, úgynevezett pesti humorra vonatkoztatták. Márpedig, ha most már visszatérünk Molnár Ferencre, vígjátékai a francia nemzeti színház, a Comédie Française műsordarabjai, az angol nemzeti színházban pedig Lawrence Olivier rendezte. De, hogy úgy mondjam, szakmai oldalról nézve Molnár sokban különbözik Feydeau-tól. Ezt már akkor láttam. Talán úgy is mondhatnám, hogy Feydeau párizsi, Molnár pesti. A szellemességük természetesen közös. De Feydeau sohasem poentíroz, Molnár mindig. Ha Feydeau-t „pestiesítik”, nemcsak lefokozzák, de többnyire megölik a humorát. Az ilyen hatásvadász színészi és rendezői törekvések ellen Feydeau egy alkalommal személyesen is tiltakozott. Volt úgy, hogy emiatt otthagytott egy próbát, és nem volt hajlandó többet a bemutató előkészületeiben részt venni. Molnár humora azonban akkor érvényesül, ha okosan poentírozzák, nemcsak a dialógusait, de jelenetéptésének ritmusát is. Természetesen a túlhangsúlyozás, a hatásvadászat ezt éppúgy tönkretetheti, mint Feydeau-t. E tekintetben most, a mi előadásunkban a próbákon bizony nehézségek jelentkeztek. Kiderült, hogy a színészeink jó része, persze elsősorban a fiatalabbak, nem tudnak poentírozni. Az agyon- és nem egyszer félremagyarázott Sztanyiszlavszkij nyomán hol „lenyelik” a poént, hol túlhangsúlyozzák, megmagyarázzák, rájátszanak. Persze a „régieknek”, Sulyok Máriának, Ajtaynak, Págernek az igazi Molnár a vérükben volt, mesterien értették a feladatot. Ajtay az udvarmestert játszotta, de szerencsére rendezte is a darabot, és amennyire lehetett, irányította a színészeket. Az előadás legnagyobb nyíltszíni tapasztalat minden este az udvarmester Ajtay és az inast játszó fiatal Dobák Lajos rövid angol-német-francia párbeszéde szerezte. Csak felsőfokon lehetett írni és szólni Ruttkai Éva Alexandrájáról is, azt hiszem, hogy az ősbemutató Alexandrája, Varsányi Irén is elismerően bólintott volna az alakítására. Pálos György igen jó színész volt, saját személyében is rokonszenves egyéniség, így Ágit is rokonszenvesé tudta tenni. Szerencsére azonban senki sem emlékezett az ősbemutató Ágijára, Csortosra. De hát akkor a színháznak nem volt Darvas Ivánja vagy Gábor Miklósa. Ruttkai Éva helyzetét – mint bizalmasan elmondta – nehezítette, hogy Pálos alacsonyabb volt nála. Ez az előadásban nem látszik, jegyeztem meg. A színésznőnek megvannak a maga eszközei, amelyekkel ezt eltünteti, felelte Ruttkai bizonyos cinkos mosollyal. És persze vérbeli molnárfereci, de talán úgy is mondhatnám, hogy vérbeli bécsi volt Sulyok Mária Beatrixja. Magyar Bálint, hogy külsőleg is felidézhesse a „békebeli” Vígszínház hangulatát – amely régi Vígszínház felélesztése Magyar Bálint egyik fő törekvése volt –, a premierre szóló meghívókra rányomatta, hogy megjelenés esti öltözetben. Illetékes feletteseknél nem aratott vele sikert. Az utóbbi évtizedben már nemcsak a köznapi színházba menés vesztette el az ünnepélyességét, de a premiereken is pulóverben, ingujjban ültek, egyesek valósággal kötelezőnek érezték a „prolis” öltözködést, szinte tüntettek vele (ami később, a beatkorszakban megisméltődött). Mindenesetre A hatyú premierjének nézőtere valóban a régi Vígszínház elegáns képét mutatta. Van egy fényképem erről a nézőtérrel, ezen én is ott ülök az első sorok egyikében, az estélyi ruhás Mezey Mária mellett – szmokingban(!). Csak tudnám, honnan szerezhettem azt a szmokingot, ma

sem tudok rá visszaemlékezni. A nézőtér hangulatából csupán a páholyokban ülő hivatalos személyek ríttak ki, tüntetően nyitott ingben és világos zakóban. A premier minden esetben elképzelésünket felülmúló hatalmas siker lett.

Az olvasó valószínűleg észreveszi, hogy én itt mindenféléről locsogok, színésznői trükkökről, szmokingokról, és kerülgetem a legizgalmasabb pillanatot, vagy mélyen hallgatok róla, és Páger Antal nevét le sem írom.

Páger személyét illetően a próbák nem okoztak különös gondot. Miután az a bizonyos ismerkedő összejövetel, amelyen Páger beszámolt a távozás utáni életéről, megtörtént, a társulattól hamar kiszállt a feszültség. Úgy éreztem azonban, hogy Págerből még nem. A próbákon ez nem érződött, remek volt a hangulat. Páger derűsen rögtönzött, mókázott, minden rendezői instrukcióra nyitott volt. („Jó, akkor én most itt jobbra disszidálok.”) Tudta a szövegét, Szegeden már játszottta is, szereplőtársai számára is eszményi próbapartnernek bizonyult. (Évek múlva panaszkodott csak egyszer Ruttkai, a Macska a forró tetőn próbáin, hogy „nem kapok tőle vissza semmit”.) És persze sokat nyomott a latban bravúros színpadi tehetsége, színészi fantáziája, eredetisége, ahogy az instrukciókat végrehajtotta, és ahogy maga is szülte az ötleteket. Egy ilyen jól sikerült próba után jókedvűen szökdelte le a nézőtérre. Mellettem elhaladva rámhunyorított: „Még majd kiderül, hogy színész lesz belőlem.” Ajtay is örömmel próbált vele, akkor még nyoma sem volt annak a színészi féltékenységnek, ami később Ajtayban néha nagyon is indulatosan nyilvánult meg. Most még örült is Páger nagyszerű próbáinak, számított rá, hogy Páger színészi sikere az ő rendezői sikere is lesz. Páger rögtönzései a próbákon valódi rögtönzések voltak, noha ritka tudatos művészi lévén, otthon már akkor magnóval készült a szerepeire. Az volt azonban az érzésem, hogy néha életbeli szerepeire is: hogy semmilyen váratlan helyzet ne érje készületlenül. A komédiás ösztöne valódi, a remek próbahangulat valódi volt, én néha mindennek ellenére éreztem mögöttem valami feszültséget, valami erőltetett „ténis öngőzt”. Képződtem volna? Néha minden apropó nélkül leült mellém egy kicsit beszélgetni. Elmondta filmötleteit, két teljes filmtémája volt készen. Biztos volt benne, hogy hamarosan filmet fog rendezni, legalábbis azt mondta, és akkor hazahozza a családját is. Dicsérte Komár Julit, én azonban éreztem, hogy mindemögött valami nincs benne lezárva. Aztán eljött a pillanat, amely igazolni látszott a – mondjam úgy – feltevésemet. Ajtay sztárolta Páger. Molnár úgy készíti elő a trónörökös színre lépését, mint egy primadonnát. A darabban elejétől fogva folyton róla beszélnek, világossá teszik, hogy ha nem is ő a főszereplő, ő itt a legfontosabb személy, az ő elhatározásától függ itt majdnem mindenkinek a sorsa. Ezért, mikor belép, nagy súlya van a megjelenésének. Nos, Ajtay ezt már a díszlettel adekvát módon tudatosította. Az operettprimadonna általában fent egy lépcső tetején jelenik meg, és a nagy fogadótaps után a lépcsőn lassan lefelé lépdelve énekli el a belépőjét. Ajtay Páger is ilyesféle módon hozta be a színpadra. Fent a magasban a (rendezői) jobb oldalon épített egy balra, a színpad közepe felé tartó karzatszerű folyosót, amelynek végéről egy hosszú, kissé meredek lépcső vezet le a színpad közepe felé, ahol a darab voltaképpen játszódik. A próbákon Páger ott fent, a kulisszák mögül lépett ki erre a karzatsfolyosóra, végigment rajta a lefelé vezető lépcsőig, lement a színpadra, ahol a darab az ő szövegével folytatódott. A nyilvános főpróbán én is felmentem Págerrel a karzatsfolyosóhoz, és a jelenésére várva – természetesen „takarásban” – halkan beszélgettünk. De Páger szórakozott volt, nem nagyon figyelt oda, részben, mert talán a feladatra koncentrált, részben a végszóra és az ügyelő jelzésére – gondoltam. De Páger nem a szerepre koncentrált. Óriási rutinja

volt, amellet, mint a főpróbák is igazolták már, alaposan felkészült, neki ilyen szorongásai nem voltak. Mégis, úgy láttam, reszket. Az ügyelő intett neki, hogy készüljön, mire Páger egyszer csak odafordult hozzám: „Most jön, ami még nem volt. Búcsúzz el tőlem, lehet, hogy pár másodperc múlva golyót kapok.” Ez nem megjátszás, nem póz volt. Tudott róla vagy sem, de a színházhoz egyre-másra érkeztek levelek, amelyekben a legenyhébb fenyegetés az volt, hogy „Lekergetjük a nyilas Páger Antalt a színpadról!” Nos, Páger kilépett a színpadra. A karzatra. Egy pillanatra megtorpant, de ez elég volt ahhoz, hogy kitörjön a viharos, szünni nem akaró taps. Páger, ez egész biztos, nem a tapsért állt meg, hanem a szorongástól. Mert mikor kitört a taps, ennek a tüntetésnek láthatóan éppúgy nem örült, mint ahogy nem örült volna az inzultusnak. Egy pillanat alatt átlátta ugyanis, hogy ez a tüntető taps neki most nem jól jön. A taps szünet nélkül viharzott, Páger azonban egy pillanatot sem várt, nem vett róla tudomást, mintha nem neki szólna. Lesietett a lépcsőn, és közben beszélni kezdett. Molnár szerint a trónörökös első megszólalása egy afféle locsogó ária, egy még kint kezdődött beszélgetés folytatása. A trónörökös jelentéktelen dolgokról fecseg. Az adjutánsai ébresztő technikájáról, köhögésszűrőjáról, szerepe szerint mellébeszél, nem akarván arról beszélni, amit vendéglátói olyan mohón várnak tőle. Páger nem törődve a harsány tapsviharral, elindult, és azonnal rákezde: „...azonkívül katona, és mint olyan, neki egyenes, bátor köhögése van...” satöbbi. A taps azonban folytatódott, de Páger beszéde is, amiből persze egy szót sem lehetett érteni. Ráadásul közismert Páger rossz orgánuma, amihez most hozzájárult egy rekedtség, amit kétségtelenül az izgalom szült. De Páger rendületlenül beszélt és játszott tovább, nem törődve a közönséggel. Mikor a közönség észrevette, hogy hohó, nem hallja Páger és a darabot, abbahagyta a tapsot. A további aztán már a színész diadala volt. Mikor a jelenete után kijött a színpadról, a portálnál vártam, hogy mit fog most mondani. A verejtékező, de megkönnyebbült arcáról ítélve azt vártam, hogy első mondata valami olyasféle lesz, hogy „Végre itthon vagyok!” Ehelyett azt mondta: „Annak a rohadt lépcsőnek az alsó foka még mindig mozog. Látod, hiába pofáztam, nem javították meg!” Az első felvonásban nem volt több szerepe, vállamra tette a kezét, és elindultunk a közvetlenül a színpadnál levő öltözője felé. A premier aztán a sikert, ha lehet, még növelte. Páger rekedtsége is hirtelen elmúlt. „Valahol megfázhattam” mentegette magát a főpróba után. A premieren megszűnt a partnerek néha ijesztő bakisorozata is, amit kétségtelenül ugyancsak az izgalom okozott. Nekem különösen jólesett Bilcsi sikere Jácint atya szerepében, mert akarva-akaratlan értem is játszott. Soha nem szűnt meg emlegetni és köszönni ezt a szerepet, amelyet Ajtay ellenében kiharcoltam számára, kiragadva őt abból a skatulyából, amelybe már mindenütt bezárták. De én nem felejtettem el, hogy A néma levante immáron színháztörténeti ősbemutatóján Hevesi Sándor Bajor Gizi és Törzs Jenő partneréül rábízta Beppo szerepét, és igaza lett. A hatyú előadásán egyedül Berky Lili volt halványabb, de ezt én gyenge egészségi állapotának tulajdonítottam. (Aztán, fájdalom, nemsokára valóban – erről is van fényképem – együtt álltunk őrt Págerrel Berky Lili koporsójánál.) A premierre Ajtay nagyon okos tapsrendet állított össze, hogy Páger megjelenése ne kapjon túlságosan nagy hangsúlyt.